

**TOMÁŠ GARRIGUE
MASARYK
ZNÁMÝ I NEZNÁMÝ**

VLADIMÍR LIŠKA

Tomáš Garrigue Masaryk: známý i neznámý

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.xyz.cz
www.albatrosmedia.cz

Vladimír Liška
Tomáš Garrigue Masaryk: známý i neznámý – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2017

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA a.s.

TOMÁŠ GARRIGUE
MASARYK

ZNÁMÝ I NEZNÁMÝ

VLADIMÍR LIŠKA

Obsah

Prolog	7
1. Preludia mladosti	13
2. Kauza staročeských rukopisů	25
3. V bahně hilsneriády	39
4. Politik a disident	73
5. Za nový stát	101
6. Českoslovakismus a jeho důsledky	116
7. Gajdova aféra	125
8. Masaryk a jeho „pátečníci“	143
9. Dobře utajená intimita?	156
10. Myslitel i obyčejný člověk	167
11. Anděl smrti	179
Epilog Mýtus prezidenta osvoboditele	189
Z myšlenek T. G. Masaryka	192
Stručná chronologie života T. G. Masaryka	203
Přehled použitých pramenů a literatury	205

Prolog

Prvního československého prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka (1850–1937) není třeba naší veřejnosti představovat. Bylo o něm již tolik napsáno i řečeno, až by se mohlo zdát, že jakákoli další publikace o této významné historické osobnosti už nemůže přinést nic nového.

Aniž bych chtěl s takovým názorem polemizovat, musím konstatovat, že T. G. Masaryk byl složitou a jedinečnou osobností a dobrat se objektivní pravdy o něm, jeho díle i činech není jednoduché. Snad proto se k němu historikové i publicisté neustále vracejí v naději, že objeví něco nového, zásadního či snad i šokujícího.

Masaryk nebyl jen prvním prezidentem nově vzniklého Československa (Československé republiky). Máme také co dělat s pozoruhodným myslitelem, filozofem, publicistou a intelektuálem, který po první světové válce vyrostl v jednu z nejrespektovanějších státnických osobností našeho národa. Dokonce bychom s jistou nadsázkou mohli tvrdit, že se postupně zrodil masarykovský mýtus, potvrzovaný i tím, že ho mnozí lidé nazývali „tatičkem Masarykem“, čímž měl být zdůrazněn především jeho vřelý a starostlivý vztah k národu, do jehož čela ho osud postavil. Byl také označen za prezidenta

osvoboditele, což mělo evokovat jeho zásluhy o národní samostatnost, zrod a budování československého státu, vzniklého v roce 1918 na troskách rozpadlé rakousko-uherské monarchie Habsburků, jejichž vláda v českých zemích trvala bezmála 400 let.

Ať už se na T. G. Masaryka budeme dívat jakkoli a jeho život budeme posuzovat z různých hledisek, je dnes všeobecně přijímáno hodnocení, že v první polovině 20. století šlo o jednu z největších a nejpozoruhodnějších osobností našeho národa. Avšak mohutné politické a mocenské otřesy, jež následovaly po jeho smrti a které na další desetiletí zachvátily takřka celou Evropu, odsunuly jeho památku do zapomnění. To, co následovalo, se dá přirovnat k pokusům o znehodnocení Masarykova myšlenkového odkazu, jehož osou byl především silný akcent na demokratismus, humanismus a občanskou odpovědnost se smyslem pro odporování zlému.

Toto zlo přišlo nejprve v podobě nacistického protektorátu (1939 až 1945) a poté jako komunistická diktatura (1948). Masarykův odkaz se pro tyto despoticke autoritativní režimy státní moci stal z mnoha důvodů nepřijatelným a veřejně nesměl být připomínán.

Tato kniha není žádnou souhrnnou biografií T. G. Masaryka a ani si neklade za cíl zobrazovat ho v celé jeho osobnostní šíři, případně se zaměřovat na jeho politicko-ideologické a filozofické postoje či na hlubší sondy jeho vztahů k takovým problémům, jakými byly například otázka sociální či národnostní. V tomto ohledu jsem Masaryka jako vědce a teoretika vědy pojal víceméně marginálně s vědomím, že odborné studie na podobná témata náležejí odborníkům příslušných vědních disciplín, a jak vyplývá z přehledu použitých pramenů a literatury k této knize, mnohé již byly napsány.

Pozornost jsem naopak soustředil na některé klíčové dramatické, jistým způsobem dokonce i záhadné momenty Masarykova života, na jejichž základě lze dospět k poznání, jaký vlastně byl člověk, co považoval za zásadní a důležité a jakým způsobem se dokázal

vyrovnávat i s krizovými jevy, které před ním vyvstaly a jichž se sám – ať už dobrovolně, nebo nedobrovolně – účastnil.

Právě tyto důležité okamžiky prezidentova života jsou totiž tím, co on sám považoval za výzvy a zároveň je vnímal jako něco, před čím by člověk neměl couvnout nebo se jím vyhnout, ale naopak by jim měl jít vstříc a se ctí i patřičným étosem s nimi zápasit. Zejména v těchto vypjatých chvílích před námi vyvstává jeho velikost a výjimečnost jeho osobnosti, neboť dokázal jít do střetů názorových, ideových a politických bez ohledu na rizika, která mu kvůli tomu hrozila.

T. G. Masaryk své názory a přesvědčení coby polyhistor vždy obhajoval silou jasných a logických argumentací. Tato vysoká úroveň vzdělanosti i schopnost zúročovat a zobecňovat vlastní životní zkušenosti z něho činily osobnost, která svým rozhledem převyšovala většinu politických soupeřů i rivalů.

Na T. G. Masarykovi bylo fascinující také to, že si až do vysokého věku dokázal zachovat duševní svěžest a vitalitu. Někde uvnitř něho dřímala obrovská duševní síla a jakási optimistická vyrovnanost, které mu pomáhaly překonávat těžkosti, nástrahy či rány osudu, jež mu nebyl vždy příznivě nakloněn.

Jak už to u velkých a význačných osobností dějin bývá, jsou obdivované i nenáviděné, mají přátele a pomocníky, ale i odpůrce a protivníky.

Obdobně tomu bylo i v Masarykově případě, a to nejen když stánu v čele československého státu, ale už dávno předtím. Názorově se totiž uměl jasně a srozumitelně vymezovat – ať už šlo o otázky politické, kulturní, či filozofické. Svými pevnými postoji však příliš vyčníval nad ostatní, což se někdy dokonce mohlo jevit jako provokace, a mnozí ho proto považovali za rebelanta.

Snad nejpatrnější to bylo ve dvou celospolečenských kauzách druhé poloviny 19. století, do nichž se vmísil – v boji o potvrzení pravosti staročeských rukopisů (šlo především o Rukopis královédvorský

a Rukopis zelenohorský, souhrnně označovány RKZ) a při tzv. hilsneriádě. Kauzách, k nimž se v této knize ještě dostaneme, neboť právě v nich se Masaryk projevil jako neohrožený bojovník za pravdu a spravedlnost, což byly mravní atributy, jimž přikládal obzvláštní význam dávno předtím, než se stal československým prezidentem.

Někteří naši současní politikové se ideového odkazu T. G. Masaryka dovolávají a nezdá se, že by to bývalo ti, kdo tvoří jakousi karikaturu toho, co lze nazvat „masarykismem“. Stačí si přečíst Čapkovy Hovory s TGM, abychom rozeznali, v jakém rozporu s jeho myšlenkovým odkazem tito falešní „masarykovci“ žijí a konají. Na druhé straně lze jistě říci – jiná doba, jiný mrav –, nicméně etické atributy, které Masaryk zastával, se nezměnily. Jsou trvalé a nám všem nastavují zrcadlo.

Určitě je pochopitelné, že se náš první československý prezident stal pro mnoho lidí idolem. Jeho názory a postoje v mnoha směrech vykazují nadčasovost a jsou uplatnitelné i v současnosti. Na některé z těchto Masarykových myšlenek je v této knize poukázáno – stojí za to si je dnes – a možná právě dnes – připomínat.

Zda s ním budeme ve všem beze zbytku souhlasit, je už jen otázka naší svobodné volby, neboť ať je to jak chce, T. G. Masaryk byl sice výjimečný člověk, ale ani on nebyl neomylný a jeho vidění světa i společnosti, v níž žil a působil, nemusí být dnes každému blízké. I v jeho případě platí, že se už za svého života stal předmětem určité „mytologizace“. V tehdejší české a slovenské společnosti tento proces nepůsobil kontraproduktivně, spíše naopak, a nešlo ani o žádný ideologizovaný kult osobnosti, který sám vždy odmítal.

V prosinci roku 1953 na plenárním zasedání ÚV KSČ vyhlásili českoslovenští komunisté ústy prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného „masarykismu“ nesmiřitelnou ideologickou válku. První československý prezident byl označen za nepřitele pracujícího lidu a lokaje domácí i zahraniční buržoazie. Jeho podíl na osvobození

českého a slovenského národa z područí rakousko-uherské monarchie byl prohlášen za buržoazní legendu s tvrzením, že nezávislost Československa byla ve skutečnosti důsledkem vlivu Velké říjnové socialistické revoluce ruských bolševiků, k níž došlo v roce 1917. Masaryk byl Novotným oceňován za „světoobčana“, který zaprodal Československo západnímu imperialismu. Nic lživějšího si komunisté nemohli vymyslet a Masaryk byl od této chvíle v Československu tabuizován (s výjimkou krátké éry „demokratizace socialismu“, tzv. Pražského jara v roce 1968).

Historickým faktem však je, že první československý prezident zůstává jedním z nejvýznamnějších státníků, který se podílel nejen na vzniku naší parlamentní demokracie, ale i na budování novodobého státu, jenž do dějin vešel jako první republika (1918–1938).

Od smrti T. G. Masaryka letos uplyne osmdesát let, což je dostatečně dlouhá doba na to, aby se k němu přistupovalo jako k historické osobnosti, která pro náš národ hodně znamenala a jejíž duchovní odkaz k nám dodnes promlouvá. To byl také jeden ze zásadních motivů ke vzniku této knihy, v níž jsem se pokusil přiblížit prvního československého prezidenta především v intencích známých i méně známých momentů jeho života. Snad se mi ho podařilo zobrazit nejen jako zajímavého člověka, který výrazným způsobem ovlivňoval veřejné a politické dění, ale i jako muže, v němž můžeme stále nalézat složitost výjimečné osobnosti, která v naší novodobé historii zanechala trvalou stopu.

1.

Preludia mladosti

Už v souvislosti s narozením Tomáše Masaryka 7. března 1850 se později objevila šokující hypotéza, která se občas připomíná i dnes. Podle ní jeho biologickým otcem nebyl údajně nikdo jiný než rakouský císař František Josef I. (1830–1916), kterému se prý Masaryk v řadě osobnostních rysů podobal.

Historikové však tuto teorii považují jen za spekulativní fámu, a snad proto se ve většině odborných knih o T. G. Masarykovi neobjevuje nebo je zmiňována jen zcela okrajově jako úsměvná rarita.

Faktem zůstává, že Masarykův rodný list pochází až ze září roku 1870 a jde o kopii, neboť originální doklad se ztratil. Vedle toho existuje pouze původní zápis o jeho narození a křtu v hodonínské matrice. Kopie rodného listu byla podle jeho přání či omylem vystavena na jméno Masaryk, i když se Tomáš po svém slovenském otci vlastně jmenoval Maszárik.

Hypotéza o tom, že by Masaryka počal teprve půl roku vládnoucí osmnáctiletý rakouský panovník, je ve skutečnosti postavena na velice chatrných základech. Pro takové tvrzení chybějí faktické

*Rakouský císař František
Josef I. prý mohl být
biologickým otcem
T. G. Masaryka. Pro takové
tvrzení však chybějí
prokazatelné důkazy
a zřejmě jde o senzacechtivou
domněnku. Tato fáma má
však tubý život a definitivně
by ji mohla vyvrátit snad
jen analýza DNA.*

důkazy – až na jediný, který byl příčinou vzniku této dodnes přetrvávající fámy. Onen „důkaz“ je opřen o drobný císařův zápis z listopadu roku 1849 v jeho deníku *Kropaczek erl.* Zkratka *erl.* se v němčině běžně používala místo výrazu *erledigt*, což česky znamená vyřízeno.

Matka T. G. Masaryka se za svobodna jmenovala Terezie Kropáčková, německy *Kropaczek* a v roce 1849 na hodonínském zámku pracovala jako kuchařka. Podivná císařova poznámka však pochází až z listopadu téhož roku, kdy už byla Terezie Kropáčková tři měsíce vdaná, navíc těhotná, a tudíž se podle svého chotě Jozefa Maszáríka jmenovala Maszáríková. Že by tento detail císaři unikl? A vztahovala se uvedená poznámka z jeho deníku vůbec k Masarykově matce?

Spekulacím se jistě meze nekladou, zrovna tak se císařův zápis *Kropaczek erl.* mohl vztahovat k muži. Zda tak, či onak, bohužel nikdo neví a snad se lze spokojit jen s vysvětlením, že šlo zřejmě o nějakou důležitou záležitost, když si ji rakouský panovník do svého deníku tenkrát poznamenal. Je ovšem potřeba mít na mysli, že František Josef I. byl mladíček a do svého deníku si mohl zapisovat i naprosto nepodstatné věci.

Tato císařova písemná poznámka každopádně byla později dávána do širších souvislostí, když se přišlo na to, že v polovině

roku 1849 František Josef I. na Hodonínsku skutečně pobýval a byl nějaký čas ubytován v zámeckém letním sídle Habsburků v Holíči (dnes se nachází na Slovensku), ležícím asi jen sedm kilometrů od Hodonína. Tam byl císařský velkostatek s malým zámečkem, v němž Masarykova matka pracovala a který mohl císař v té době navštívit.

Tehdy se totiž v Hodoníně formovala rakouská a ruská vojska, jež měla za úkol zlikvidovat protihabsburské povstání Maďarů. A při přípravách tak důležité vojenské operace František Josef I. nechtěl chybět.

Čistě teoreticky se tehdy císař s Terezií Kropáčkovou mohl setkat, ale že by mu sličná pětatřicetiletá zámecká kuchařka padla do oka tak, aby s ní poté strávil noc? S ženou, která byla o sedmnáct let starší než on? Tak či tak, neexistují žádné faktické důkazy, které by něco takového potvrdily.

Teorie o císařově milostné romanci s matkou T. G. Masaryka, která prý nezůstala bez následků, proto nelze brát vážně, a to z řady důvodů. Mladičký císař měl především jiné povinnosti, v té době šlo o udržení jednoty rakouského mocnářství – blížila se závěrečná fáze potlačení maďarského povstání, které hrozilo, že se Uhersko od habsburské říše oddělí. Panovník byl neustále obklopen vojenskou suitou a služebnictvem a na každém kroku byl hlídán. František Josef I. zkrátka neměl čas ani prostor pomýšlet na milostné hrátky s neznámou, o mnoho let starší moravskou kuchařkou. Vlastně není vůbec jisté, kdy a kde konkrétně se císař na Hodonínsku pohyboval, ale dá se předpokládat, že jeho hlavní starostí bylo vojsko, které se tu formovalo proti Maďarům.

František Josef I. byl konzervativně založený mladý muž, který měl rád, když všechno mělo svůj pevný řád. Ne že by neměl příležitostné milenky. Z doby, než se seznámil se svou budoucí chotí Alžbětou Bavorskou (Sissi), víme minimálně o dvou a šlo o tanečnice

a herečky, s nimiž se seznámil ve Vídni. Také později měl ještě několik milenek, ale nikdy nebyly od císaře věkově tak vzdálené, jako by tomu bylo v případě o sedmnáct let starší Terezie Kropáčkové.

Tomáš Maszárík (později Masaryk) se narodil 7. března 1850, přičemž jeho matka se vdávala za zámeckého čeledína Jozefa Maszáríka 15. srpna předchozího roku. Tomáš tedy přišel na svět necelých sedm měsíců po sňatku svých rodičů.

Z toho plyne, že Terezie Kropáčková otěhotněla ještě před svatbou a stalo se to přibližně v polovině června roku 1849. Nelze popřít, že tou dobou rakouský panovník na Hodonínsku byl, a právě tato náhodná okolnost se stala podnětem k pozdější hypotéze, že nikoli Jozef Maszárík, ale císař byl Tomášovým biologickým otcem.

Historická i faktografická opodstatněnost takových dohadů je však mizivá, chybějí prokazatelné důkazy. Argumenty jejich zastánců o tom, že T. G. Masaryk a František Josef I. vykazovali některé obdobné povahové rysy, jsou rovněž rázu čistě spekulativního, neboť na druhé straně lze stejně tak argumentovat tím, že mezi jejich povahami byly v mnoha směrech i značné rozdíly. O ošidnosti takových srovnání není třeba pochybovat, a tak nezbývá než celou hypotézu o tom, že rakouský císař mohl být Masarykovým biologickým otcem, opustit s tím, že je dodnes neprůkazná, faktograficky jen těžko doložitelná a s konečnou platností by ji mohla vyřešit snad jen analýza DNA, o což nedávno někteří odborníci usilovali, ale k těmto experimentům zatím nedostali od pravnučky T. G. Masaryka potřebný souhlas.

Také tvrzení, že císař rodinu Maszáríkových prostřednictvím nejrozumnějších emisarů tajně finančně podporoval, nelze ničím dokázat. Vrchnost, které byli Jozef a Terezie Maszáríkovi podřízeni, s nimi nakládala podle své libosti. A už vůbec nelze říci, že by si žili nad poměry – bylo tomu spíše naopak.

Matka Terezie se v prvorozeném Tomášovi viděla. Již záhy rozpoznala jeho mimořádný intelekt a přála si, aby měl jiný a lepší životní osud než ona a její manžel. Ale nebylo to jednoduché.

V roce 1868 odmítla ústřední správa císařských panství Jozefu Maszáríkovi vyplácet penzi, i když měl už odpracováno takřka pětadvacet let služby. Té byl o rok později zcela zbaven a dál se musel živit jako soukromník. Důvodem této nemilosti bylo podezření z toho, že Tomášův otec neprojevoval dostatečnou loajalitu vůči habsburskému mocnářství a za prusko-rakouské války v roce 1866 údajně dokonce vyjadřoval sympatie pruským vojákům. Nakonec ho to stálo penzi i stálé zaměstnání v době, kdy bylo Tomášovi osmnáct let a rozhodovalo se o jeho budoucnosti.

Ani tato skutečnost nekoresponduje s úvahami stoupenců hypotézy o Tomášově císařském otci, který prý později zpovzdálí dohlížel, jak se jeho levobočkovi vede, a rodinu Maszáríkových zajišťoval občasnými peněžními příspěvky. Takové úvahy jsou jistě romantické, ale s historickou realitou nemají nic společného, vždyť v době Tomášova dospívání se jeho rodina naopak potýkala s finančními těžkostmi. Udržet ho na gymnaziálních a univerzitních studiích bylo pro jeho otce i matku obtížné a Tomáš si musel přivydělávat na studia kondicemi.

Časté stěhování a hmotné starosti nesvědčí o císařské přízni, ale naopak o tom, že Masarykovi rodiče byli neustále závislí na milosti a nemilosti vrchnosti, jíž sloužili a která s nimi – jak později T. G. Masaryk sám vzpomínal – často jednala povýšeně a přezíravě.

Terezie a Jozef v manželství tvořili značně nesourodý pár. Oba se seznámili na jaře roku 1849, i když o deset let mladší Jozef Maszárík zřejmě Terezii znal už z dřívějšíka, vždyť na hodonínském statku pracoval od roku 1843. T. G. Masaryk později vzpomínal mnohem více na matku než na otce, z čehož lze vyvodit, že k ní byl mnohem silněji citově vázán. Terezie, která zemřela v roce 1887, si vždy přála,

aby z jejího nejstaršího syna byl pán, a také se toho dočkala, když Masaryk v roce 1876 získal doktorát z filozofie na vídeňské univerzitě.

K tomu však vedla dlouhá a ne zrovna snadná cesta, kterou vedle Masarykovy matky ovlivnily dvě důležité osoby – čejkovický farář František Satora a brněnský policejní ředitel Anton Le Monnier, který se později stal ve Vídni prvním státním policejním prezidentem, což byla funkce spojená se společensky výsadním postavením i značným mocenským vlivem. Byli to tito dva muži, kteří dospívajícího Tomáše nasměrovali k dráze budoucího intelektuála, učenice a politika. Ale ať už tuto jejich přízeň budeme hodnotit jakkoli, šlo o souběh zvláštních náhod.

V letech 1861–1863 nastoupil Tomáš ke studiu v hustopečské reálce. V Hustopečích, odkud pocházela jeho matka Terezie, žil u jejích příbuzných, ale kvůli nedostatku financí ho už rodiče v roce 1863 nemohli na škole udržet. Masarykův otec se tedy rozhodl, že dá syna do učení.

Pro Tomášovu matku to jistě bylo bolestné rozhodnutí, chtěla mít ze syna alespoň učitele, ale finanční těžkosti i nízký Tomášův věk to neumožňovaly. Otec nakonec sáhl ke kompromisu. Až se chlapec vyučí nějakému řemeslu, bude moci dostudovat!

Co mohl teprve třináctiletý hoch dělat? Rodiče živili i jeho mladší sourozence a nezbývalo než se otcově vůli podrobit. Jeho novým působištěm se stala Vídeň, kde v roce 1864 nastoupil do firmy, ve které se měl naučit řemeslu uměleckého zámečnicka.

Vydržel tam jen šest týdnů. Přivezl si s sebou knihy, v nichž hledal duševní útočiště z těžké dřiny, ale ty mu ostatní učni ukradli a prodali. Být vystaven jejich šikaně pro něj muselo být peklo a za sebemenší provinění tu navíc od zaměstnavatele hrozily přísné tresty. Po čase se ocitl psychicky na dně, a tak utekl a vrátil se domů. V jeho pohublé tváři se zračila beznaděj, a když se rodiče dozvě-

děli, v jakých poměrech ve Vídni jejich syn žil, pochopili, že udělali chybu.

Tou dobou už od roku 1864 bydleli v Čejči, kde Tomášův otec dělal šafáře panského velkostatku, a obývali část bývalé hájenky, o kterou se dělili s panským kovářem Antonínem Benešem. Právě on se nabídl, že Tomáše přijme do učení. Práce to byla těžká, ale kovář Beneš byl hodný člověk a zaměstnával několik dalších učňů a tovaryšů. Ti však na nováčka hleděli povýšeně a přidělovali mu většinou jen podřadné práce. V létě ovšem bývalo více zakázek a pracovalo se až šestnáct hodin denně, všichni se tudíž měli co ohánět a každá pomocná ruka byla dobrá. A protože byl Tomáš zručný, brzy se naučil kovat i koně.

Ale i tady poznal šikanu od jistého Martina Gučka, statkářského pacholka, který nemohl nového učně vystát. Gučko byl podřízen přísnému šafáři Maszáríkovi a svou zlost si vybíjel na jeho synovi. Po roce 1866 to byl tento pacholek, kdo udal vrchnosti, že se Tomášův otec během prusko-rakouské války vůči vítězným Prusům stavěl se sympatiemi.

Tomáš Gučkově šikaně a těžké práci v kovárně nakonec přece jen unikl, když v sousedních Čejkovicích nastoupil jako praktikant k tamnímu řediteli školy Franzi Ludwigovi. Tam učil mladší žáky přírodopis a zeměpis, ale ředitelova rodina, jež si hrála na místní honoraci, ho spíše využívala jako domácího sluhu.

Díky čejkovickému faráři Satorovi, který si nového praktikanta brzy všiml, neboť Tomáše už z dřívějška znal, došlo k dalšímu posunu. Farář vzal šikovného chlapce pod ochranná křídla, začal ho učit latině a připravoval ho k přijímacím zkouškám na gymnázium. Jeho rodině vysvětlil, že by byla škoda, aby tak přemýšlivý hoch nepokračoval ve studiích, a kupodivu uspěl. Tomáš strávil nejprve rok na gymnáziu ve Strážnici, ale pak pokračoval v Brně, kde prožil další čtyři roky.

Potíž byla jen v tom, že Tomáš poté, co jeho otec v letech 1868–1869 ztratil vrchnostenskou penzi i práci, trpěl nedostatkem peněz a byl nucen se v Brně živit kondicemi. To byl dost krušný studentský život, ale znovu se na něj usmála štěstěna – coby domácího učitele pro svého syna Franze si jej vybral brněnský policejní ředitel Anton Le Monnier. Avšak z brněnského gymnázia byl Tomáš pro časté absence a konflikty s některými profesory v roce 1869 vyloučen.

Pro každého jiného by to znamenalo katastrofu a konec všech životních ambicí, ale tehdy již devatenáctiletý student měl i v této krizi obrovské štěstí. Le Monnierovi se tou dobou stěhovali do Vídně a jeho vzali s sebou s tím, že tam bude moci i s jejich synem gymnaziální studia dokončit. Franz Le Monnier si totiž Tomáše jako domácího učitele velice oblíbil a zřejmě právě on se u svého otce zasadil, aby ho ve Vídni dál doučoval a dělal mu ochránce. Franz byl neduživý, handicapovaný hoch a ke staršímu Tomášovi vzhlížel s obdivným respektem.

Říkejme tomu náhoda či osud, ale nabídka Le Monnierových přišla právě ve chvíli, kdy se Tomášova budoucnost vyloučením z brněnského gymnázia začala hroutit. Odchod do Vídně s rodinou vlivného rakouského úředníka byl nyní jedinou šancí, jak ze všeho vyvážnout bez úhony. Jednalo se o další důležitý zlom v Masarykově životě. Kdo ví, nebýt Le Monnierových, možná by se další život budoucího českého prezidenta vyvíjel úplně jiným směrem.

Do šlechtického stavu povýšený Anton Le Monnier to nakonec dotáhl až na vídeňského policejního ředitele, což znamenalo moc a značný vliv. Tomáš u rodiny bydlel a dál se jako domácí učitel staral o jejich syna. Díky tomu se dostal i na studia v prominentním vídeňském akademickém gymnáziu, kde působil nejen elitní profesorský sbor, ale navštěvovali ho studenti z nejpřednějších vídeňských rodin. Tomáš Masaryk byl mezi nimi jeden z nejstarších a ocitl se v dosud neznámém světě tamní společenské smetánky.

Le Monnierovi, kteří se k němu chovali, jako by byl členem jejich rodiny, mu otevřeli cestu do kultivované společnosti, kde byl Tomáš brzy jako doma. V příjemném, uhlazeném a zdvořilém mladíkovi, který hovořil perfektní němčinou, by sotva někdo mohl spatřovat někdejšího vesnického kluka. Mladý Tomáš Masaryk byl skvělým diskutérem a společníkem a dalo se s ním bavit o čemkoli.

Pobyt u Le Monnierových se pro další Masarykův osud v mnoha směrech jeví jako klíčový. Prostřednictvím jejich společenského vlivu Tomáš dozrál v mladíka s vybraným vystupováním, měl možnost studovat knihy z jejich soukromé knihovny, získal přístup do vídeňské vyšší společnosti, a co je neméně důležité, díky známostem Antona Le Monniera byl ušetřen i povinné vojenské služby. Navíc mohl dostudovat a odmaturovat na prestižní vídeňské škole a připravit se k vysokoškolským studiím, jež zahájil po maturitě na podzim roku 1872 a zaměřil se především na filozofii, která ho lákala nejvíce.

Z Tomáše Masaryka vyrostl opravdový „aristokrat ducha“, jenž nejen pílí, ale i svým nadáním a intelektovým dozráváním měl mezi svými spolužáky dostatečnou autoritu, mimo jiné i proto, že jim ve studiu pomáhal a slabší studenty doučoval. V roce 1876 promoval a po prázdninovém pobytu v Itálii, kterou si zamiloval, se rozhodl prohloubit dosažené vzdělání postgraduálním studiem na univerzitě v Lipsku, což – jak se ukázalo – bylo pro něj životním osudovým rozhodnutím. Zde se totiž seznámil se svou budoucí manželkou, Američankou Charlottou Garrigue (1850–1923, podrobněji o ní 9. kapitola Dobře utajená intimita?).

Tato téměř stejně stará emancipovaná dívka a milovnice umění i literatury mu učarovala svou intelektuální zdatností a upřímným srdcem. Tomáš Masaryk v ní získal životní družku, kterou hluboce miloval a obdivoval. Také ona do něho byla zamilovaná, oplývala šarmem i dívčí jemností a vzděláním a inteligencí mu byla zcela rovnocennou partnerkou.

Netrvalo dlouho a Tomáš ji v roce 1877 požádal o ruku. Teď šlo jen o to, jak se k jejich vztahu postaví Charlottina bohatá americká rodina, a tak jeho vyvolená odcestovala do USA. Její otec byl zpočátku proti, zatímco matka stála za dcerou. Nicméně Charlotta si stála za svým a s matčinou podporou nakonec otce přesvědčila, že Tomáš je pro ni ten pravý.

Rudolph Pierre Garrigue (1822–1891) nakonec k zasnubám i sňatku dal oběma své požehnání a vše vyhlíželo dobře. Masaryk se vrátil do Vídně, kde jako pedagog přednášel na univerzitě, ale jednoho dne dostal z USA telegram, v němž ho pan Garrigue žádal, aby přijel do New Yorku, neboť se Charlotta zranila při pádu z vozu. Masaryk neváhal a lodí neprodleně odcestoval do Ameriky. Naštěstí se ukázalo, že zranění jeho snoubenky nebylo nijak vážné, a Masaryk ji zastihl už téměř zdravou.

Dne 15. března 1878 se u ní doma konala svatba, po které novomanželé odcestovali zpět do Vídně, kde si v jednom z činžáků zařídili skromný byt. Oba si změnili při sňatku jména. Tomáš Masaryk přijal z úcty k ní i její rodině jméno Garrigue a Charlotta zase přijala nové jméno Masaryková.

Masaryk věděl, že kvůli svému překotnému odjezdu do USA přišel o zaměstnání na vídeňské univerzitě, a navíc měl rozepsanou habilitační práci, takže jejich finanční situace nebyla vůbec růžová, i když si mnozí lidé mysleli, že sňatkem s bohatou Američankou vyženil jmění. Charlottin otec jim sice poté, co zjistil, jak se věci mají, posílal i malou apanáž, ale na slušnější živobytí to sotva stačilo. A peněžitý svatební dar, který novomanželům dal, téměř celý padl na vybavení bytu.

Jenže láska hory přenáší a Charlotta byla svému muži v této nelehké situaci pevnou oporou a neustále ho povzbuzovala. Začala se učit česky a v českých studentských kruzích, kam docházela, byla vstřícně přijata. Jejich finance však byly v této době závislé pouze na

Masarykových příjmech ze soukromé tří-hodinové výuky denně a přechodných učitelských pozic, jež zastával po celé období mezi lety 1878–1882.

Také jeho habilitační práce O principech sociologie nebyla univerzitní komisí kvůli nejrůznějším výhradám přijata, a tak byl Masaryk nucen ji přepracovat. Věnoval se v ní fenoménu příčin a nárůstu sebevražd-nosti a nakonec ji přepsal na dobově zcela výjimečné a novátorské dílo, jež nazval Sebe-vražda hromadným jevem společenským moderní osvěty. V roce 1879 byla jeho práce konečně schválena a T. G. Masaryk se stal soukromým docentem. V té době už měli sotva roční dítě – prvorozenou dceru Alici – a v květnu roku 1880 se jim narodil syn Herbert (v roce 1886 přibyl syn Jan, v roce 1890 dcera Eleonor, která záhy po narození zemřela, a v roce 1891 dcera Olga).

Masarykova německy psaná habilitační práce o fenoménu sebevraždy byla v roce 1881 vydána tiskem a doma i v zahraničí vzbudila v odborných vědeckých kruzích značnou pozornost. On sám tuto práci i po mnoha desetiletích považoval za vrchol své vědecké tvorby a vedle sociologického zaměření měla i rozměr teologický, vyjádřený Masarykovým přesvědčením, že život bez víry ztrácí jistotu a sílu, což byla premisa, kterou zastával po celý svůj život.

*Manželka T. G. Masaryka
Charlotta Garrigue byla jeho
osudovou celoživotní láskou.
Od roku 1918 však
trpěla maniodepresivním
onemocněním
i kardiologickými obtížemi,
jimž v roce 1923 podlebla.*

I když finanční situace jeho rodiny zůstávala i nadále nevalná a zlepšovala se jen pomalu, Masaryk v roce 1881 odmítl možnost jít učit na novou univerzitu v Černovicích v Bukovině a raději zůstal dál ve Vídni. Když mu však o rok později bylo nabídnuto místo mimořádného profesora na české univerzitě v Praze, nezaváhal a 10. září 1882 do české metropole s rodinou přijel.

Dny jeho mládí byly dávno pryč a Masaryk byl připraven zapojit se do univerzitního života. Netušil, že ho tu už o čtyři roky později čeká boj, v němž ho někteří kolegové a čeští politikové budou pranýřovat bezmála jako zrádce národa. Národa, kterému Masaryk chtěl v Praze v dobré víře sloužit a předávat mu to nejlepší, co v sobě měl. Začalo období jeho vlastenecké seberealizace, které však v letech 1886–1887 vyvrcholilo takřka jeho zavržením.

Ale T. G. Masaryk byl bojovník, zarputilý ve chvílích, kdy byl přesvědčen o tom, že pravda je na jeho straně. Kdysi právě tento jeho neústupný povahový rys vedl k vyloučení z brněnského gymnázia, když pedagogy až příliš provokoval. Ale teď byl už dávno dospělý, konečně i finančně zajištěný, a neměl tudíž důvod se čehokoli obávat. A tak dal v boji za svou pravdu všanc své odborné renomé a dokonce i kariéru.

2.

Kauza staročeských rukopisů

Šlo o první velký ideový a zároveň i odborný spor, jichž ve svém dlouhém životě profesor Tomáš Garrigue Masaryk svedl ještě řadu. To, že se právě z tohoto stane velká aféra, která podstatným způsobem ovlivní i veřejné mínění, se sice předem dalo očekávat, ale její dosah byl mnohem širší. Stejně tak muselo být Masarykovi od počátku jasné, že v této kauze bude mít spojence i odpůrce, neboť to, do čeho tepal, bylo pro českou společnost druhé poloviny 19. století takřka národní svátostí a uctívanou modlou, k níž vzhlížela plejáda buditelů a vlastenců.

V celém tomto sporu totiž šlo o vzácné staročeské rukopisy, jež se pro dvě generace českých obrozenců staly něčím jako kulturní památkou. T. G. Masaryk byl však jedním z těch, kdo o pravosti údajně starobylých textů pochyboval. Doufal ve věcnou, intelektuálně i argumentačně podloženou diskusi, ale jak se ukázalo, v tomto ohledu se hluboce mýlil...

V Praze byl teprve několik let a mezi českou veřejností nebyl ještě příliš známý. Na českou univerzitu přišel v roce 1882 z Vídně jako

mimořádný profesor především z existenčních důvodů, aby v metropoli přednášel praktickou filozofii. Ale zároveň byl konečně doma a jako český patriot univerzitnímu životu rychle přivykl a etabloval se nejen jako skvělý pedagog, ale i uznávaný filozof. Brzy po příchodu do Prahy však došlo k nečekané události, která zásadně změnila jeho život.

T. G. Masaryk měl už ve Vídni velkého ctitele a obdivovatele v Isidoru Fleschovi, synovi brněnského továrníka Adolfa Flesche. Velice ho zaujala Masarykova habilitační práce o příčinách a nárůstu sebevražd. Flesch dokonce odjel do Prahy, aby mohl dál navštěvovat přednášky svého oblíbence, a o rok později odcestoval do Berlína, kde hodlal ve studiu pokračovat.

Na sklonku roku 1883 však dostihla Masaryka šokující zpráva o tom, že se v Berlíně Isidor Flesch v záchvatu deprese zastřelil a veškeré jmění, čítající přes 120 tisíc zlatých, odkázal jemu. Fleschovi příbuzní se o toto dědictví chtěli s Masarykem soudit a sebevrahovu závěť zpochybňovali tím, že nebyl příčetný. Nakonec se však dohodli na smíru a peníze z dědictví si rozdělili napůl.

Masaryk tím získal sumu přes 60 tisíc zlatých, což znamenalo konec jeho existenčních problémů, vždyť se jednalo o částku představující minimálně desetinásobek ročního profesorského platu. Nyní se stal finančně nezávislým, a dokonce si mohl dovolit získané peníze investovat do vlastních aktivit.

Profesor T. G. Masaryk byl najednou bohatý muž. Měl teď dost peněz, aby mohl vydávat svůj vlastní časopis, postarat se o rodiče i sourozence a bez obav o další existenci se pouštět i do odborných polemik za ozdravení české vědy.

Jak sám později přiznal, nikoho v Praze neznal a zpočátku bylo obtížné se prosadit. Svůj přechod z Vídne do Prahy prožíval s nervozitou, měl obavy z malosti Prahy i z toho, že není členem tamního vlasteneckého společenství. Ve Vídni neměl příliš mnoho možností

seznamovat se s pražským kulturním životem, a přestože studoval českou historii, svým smýšlením inklinoval spíše ke kosmopolitismu než k ryze českému národovectví.

Během následujících tří let se však na české univerzitě jako mimořádný profesor filozofie stal mezi studenty oblíbeným pedagogem – navzdory tomu, že jeho metody výuky byly poněkud nonkonformní, mnohé ze svých žáků například zval k sobě domů, kde s nimi diskutoval o filozofických i jiných otázkách. Od svých studentů vyžadoval především samostatné a kritické myšlení, které považoval za způsob, jak je naučit vědeckému pragmatismu. V tom se od mnoha akademických kolegů lišil, neboť neměl rád, když někdo memoroval „hotové pravdy“ bez patřičné hloubky věčných argumentů.

Podobným způsobem nahlížel i na měšťácké projevy českého vlastenectví, v mnoha ohledech mu připadaly jen jako nečinné pozorství, plné žabomyších politických sporů, za nimiž spatřoval jen velmi málo toho, co by českému národu do budoucna mohlo prospívat.

Jistěže uznával, že obrozenecká epocha byla mocným duchovním vzepětím, které Čechům přineslo mnoho dobrého na poli kultury i vědy, ale zároveň cítil, že tento proces ještě není dokončen a že duchovní, politickou i sociální emancipaci českého národa

Mladý profesor T. G. Masaryk v době kauzy staročeských rukopisů. Odborný spor kolem tohoto obrozeneckého národního literárního pokladu, kdy se Masaryk postavil na stranu odpůrců pravosti rukopisů, mu v letech 1886–1888 vynesl mnoho osobních nesnází i tvrdých odsudků ze strany tehdejší české vlastenecké obce i některých politiků.

je třeba dále rozvíjet, a navíc je nutné, aby se česká společnost zbavila některých falešných pozlátek idealistického a mentorského vlastenčení a postupně přešla k logicky věcné sebereflexi, která by tento vlastenecký étos proměnila a posunula vpřed.

Jak už bylo řečeno, aféra, která roku 1886 propukla v českých odborných i politických kruzích a do níž se Masaryk záhy zapojil, se týkala unikátních staročeských rukopisů, které se v průběhu 19. století pro české vlastence staly literárním pokladem, dokládajícím, že náš národ měl už ve středověku vlastní hrdinské a milostné zpěvy. Tradovalo se, že pocházejí z časů, kdy u nás vládli přemyslovští panovníci.

Tyto vzácné rukopisy měly být důkazem, že Češi v Evropě odjakživa patřili mezi vyspělé kulturní národy, ale také, že jejich literatura nevycházela ze vzorů a tradic německých, jak to hlásali němečtí nacionalisté, nýbrž slovanských.

Rukopisy posilovaly sebevědomí českého národa, který se v 19. století bránil germanizačním tlakům, a svým obsahem zároveň ukazovaly na to, že staročeská literatura vycházela z duchovních zdrojů zcela nezávislých na sousedním německém vlivu a že česká středověká kultura byla té německé zcela rovnocenná.

Vezmeme-li v potaz, že obrozenecká společnost vedla zápas o zachování českého jazyka i boj za obrodu a vzestup národní kultury, bylo při silících germanizačních tendencích vídeňské vlády i protektorského vlivu německé vědy a kultury objevení staročeských rukopisů pro české vlastence obrovskou vzpruhou. Staly se mocnou ideovou zbraní proti všem, kdo v té době hlásali nadřazenost německé vědy a kultury nad vědou a kulturou českou, a takřka okamžitě a zcela nekriticky byly českou vlasteneckou obcí prohlášeny za nejvýznamnější národní literární památky.

Jejich objevení mezi českými vlastenci způsobilo značnou euforii, která se stala hnacím motorem pro všechny, kdo se ve stále hojnější

míře zapojovali do zápolení o české kulturní a potažmo politické sebeurčení v rámci tehdejší rakouské monarchie.

V době, kdy došlo k nečekaným nálezům oněch rukopisů, se čeští buditelé orientovali především na kulturní povznesení svého národa na poli jazykovědném, literárním, ale i v dalších oblastech počínajícího uměleckého vzmachu. Důraz byl kladen na filologii, divadelnictví, studium české historie a na rozvoj české vědy. Objevy staročeských rukopisů, k nimž došlo v letech 1816–1828, proto na českou vlasteneckou obec působily doslova jako živá voda.

První z těchto textů byl nalezen v roce 1816 a šlo o tzv. Píseň vyšehradskou, kterou na starém pergamenu našel český spisovatel a básník Josef Linda (1789–1834). Pergamen byl ukryt ve vazbě knihy, kterou Linda při koupeli používal jako podložku pod nohy. K objevu došlo zcela náhodně, když básník uviděl kousek jiného materiálu vyčnívající z knižní vazby.

Během následujících let pak byly objeveny další dva staročeské rukopisy – Rukopis královédvorský a Rukopis zelenohorský (názvy byly určeny podle míst, kde k jejich nalezení došlo – Dvoře Králové nad Labem a Zelené Hoře u Nepomuku).

Tato díla obsahovala převážně lyrické a epické básně, svým obsahem sahající až k samým počátkům českých dějin. Zatímco Rukopis královédvorský – opět zcela náhodou – našel v září roku 1817 s několika přáteli obrozenecký filolog, archivář a spisovatel Václav Hanka (1791–1861) v chrámu ve Dvoře Králové nad Labem, Rukopis zelenohorský v roce 1818 zaslal neznámý anonym do Českého vlasteneckého muzea (dnešního Národního muzea v Praze).

Za zmínku ještě stojí nález tzv. Milostné písně krále Václava, k němuž došlo v roce 1819 a která obsahovala i část textu již dříve objeveného Rukopisu královédvorského. V roce 1828 pak Václav Hanka objevil i staročeský text zlomku evangelia sv. Jana, který prohlásil za památku z 11. století.

Objevy těchto staročeských literárních památek během tak krátké doby bylo jistě cosi mimořádného a možná i zarážejícího, ale pergameny se na první pohled zdály být velice staré a písmo poněkud vybledlé, což naznačovalo, že všechny texty byly opravdu napsány hodně dávno. O tom, že by mohlo jít o padělky, tehdy uvažoval jen málokdo.

Za nejvýznamnější texty byly pokládány Rukopisy královédvorský a zelenohorský. První z nich obsahoval čtrnáct básní epického, lyrickoepického a lyrického charakteru (například básně Oldřich, Jaroslav, Beneš Heřmanův, Čestmír a Vlaslav, Záboj, Zbyhoň, Jelen, Kytice, Skřivánek, Róže), zatímco druhý obsahoval dva epické zlomky – Libušin soud a Sněmy. Rukopis královédvorský byl tehdy za výrazného přispění Václava Hanky určen za památku ze 13. století a Rukopis zelenohorský dokonce za text pocházející z 9. století!

I když většina českých vlastenců rukopisy považovala za významné středověké literární památky, záhy se vyskytly i první pochybnosti o jejich pravosti, což odstartovalo éru dlouhodobých odborných sporů, do nichž se v roce 1886 aktivně zapojil i Tomáš Garrigue Masaryk.

Vůbec prvním, kdo se postavil proti pravosti nalezených rukopisů, byl vynikající český jazykovědec Josef Dobrovský (1753–1829), který patřil k uznávané obrozenecké elitě. Už v roce 1821 prohlásil, že Píseň vyšehradská je pravděpodobně padělek a stejný názor měl i o Rukopisu zelenohorském, jež v roce 1824 prohlásil za falzifikát.

Dobrovský tímto postojem vsadil všanc své odborné renomé a popudil proti sobě ty, kdo naopak pravost objevených staročeských textů hájili. Mezi nimi byly takové osobnosti jako Josef Jungmann (1773–1847), Václav Hanka, Pavel Josef Šafařík (1795–1861) nebo František Palacký (1798–1876), jenž byl o pravosti rukopisů pevně přesvědčen až do své smrti.

Josef Dobrovský šel ve své kritice Rukopisu zelenohorského nakonec tak daleko, že za jeho autory označil Jungmanna, Hanku a Lindu. Na druhé straně nicméně ani on neuvažoval nad tím, že by Rukopis královédvorský byl rovněž padělkem, což je určitě zvláštní, když vůči Rukopisu zelenohorskému zaujal tak ostře odmítavý postoj.

Je ovšem možné, že se Dobrovský pod tlakem svých kritiků nakonec z celé kauzy raději stáhl a texty Rukopisu královédvorského se už blíže nezabýval. V roce 1824 ho totiž ve svém článku další z obhájců pravosti rukopisných textů, básník a překladatel Václav Alois Svoboda (1791–1849), ocejoval za nepřitele českých vlastenců a obvinil ho ze znevažování slávy předků i z neomylné sebestřednosti. Také Josef Jungmann ve svých textech odmítavý postoj Dobrovského k Rukopisu zelenohorskému kritizoval, a dokonce narážel na jeho duševní nevyrovnanost – bylo známo, že Dobrovský trpěl depresemi a v minulosti se několikrát nervově zhroutil. Není proto divu, že se tento velikán národního obrození po roce 1824 raději dalších polemik o rukopisech vzdal. Pro svůj vysoký věk už zřejmě ani neměl sílu kritikám své osoby dále čelit.

Po skonu Josefa Dobrovského v roce 1929 se však kauza kolem rukopisů opět rozhořela. Zejména němečtí filologové vyslovovali nad pravostí těchto staročeských památek další pochybnosti, i když pádná zpochybňující tvrzení proti původu a stáří textů tehdy ještě předložit nemohli. Totéž platilo i pro jejich odpůrce, kteří pravost rukopisů vytrvale obhajovali. Šafařík s Palackým dokonce v roce 1840 vydali německy psané vědecké dílo, v němž se postavili především na obranu Hankou objeveného Rukopisu královédvorského a poté i Rukopisu zelenohorského. Avšak exaktní důkazy o tom, která ze sporných stran má pravdu, chyběly, a tak se tehdejší diskuse odehrávala spíše v rovině ideové a politické.